

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра теорії і філософії права

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

«ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА»

(навчальна дисципліна спеціальної фахової підготовки

Факультету адвокатури)

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський) рівень

Ступінь вищої освіти – бакалавр

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

Харків – 2021

Програма навчальної дисципліни «Верховенство права»: галузь знань 08 «Право», Спеціальність – 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень перший (бакалаврський).

Розробники:

Сатохіна Н. І., к.ю.н., доцент кафедри теорії і філософії права;

Смородинський В. С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії і філософії права.

Затверджено на засіданні кафедри теорії і філософії права, протокол № _____ від _____ 2021 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Петришин О. В.

Зміст

1. Вступ	4
2. Опис навчальної дисципліни	7
3. Зміст програми навчальної дисципліни	7
4. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни	11
4.1. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять	11
4.2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти	11
4.3. Освітні технології та методи навчання	11
4.4. Форми педагогічного контролю та система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни.....	12
4.5. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни.....	14
4.6. Матеріально-технічне забезпечення навчальної дисципліни	15
Додаток 1.15Карта предметних компетентностей з навчальної дисципліни	15
Додаток 2. Карта результатів навчання здобувача вищої освіти, сформульованих у термінах компетентностей.....	19
Додаток 3. Матриця зв'язків між модулями навчальної дисципліни, результатами навчання та предметними компетентностями в програмі навчальної дисципліни.....	22

1. Вступ

1.1. Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни «Верховенство права» є формування у студентів цілісного уявлення про верховенство права як універсальну вимогу до правової системи та набір практичних інструментів її реалізації, а також формування відповідних предметних компетентностей у сфері правотворчої та правозастосовної діяльності.

Основні завдання: надати студентам комплексне уявлення про сутність ідеї верховенства права та її значення в суспільстві; сприяти розвитку у студентів сучасного системного правового мислення; ознайомити студентів з основними етапами генезису доктрини верховенства права та сучасними дискусіями навколо неї; забезпечити оволодіння студентами знаннями про основні вимоги верховенства права та практику їх застосування; забезпечити оволодіння студентами навичками застосування вимог верховенства права у професійній діяльності; сприяти формуванню у студентів поваги до загально визнаних правових цінностей і почуття відповідальності за виконання професійного обов'язку.

1.2. Місце навчальної дисципліни у структурі освітньо-професійної програми

Навчальна дисципліна належить до навчальних дисциплін спеціальної фахової підготовки Факультету адвокатури і має міждисциплінарний характер, охоплюючи проблеми теорії та філософії права, історії правових учень, конституційного та міжнародного права.

При вивченні навчальної дисципліни «Верховенство права» використовуються знання, отримані з таких дисциплін: «Теорія права», «Філософія права», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Права людини», «Міжнародне право».

Основні положення навчальної дисципліни «Верховенство права» застосовуються при вивченні таких дисциплін: «Судове право», «Європейська Конвенція з прав людини та практика її застосування», «Права людини в Європейському Союзі», «Сучасні правові теорії», «Поглиблений курс європейських правових цінностей».

1.3. Перелік предметних компетентностей здобувача вищої освіти, сформованих в результаті освоєння навчальної дисципліни

ПК1. Знання та розуміння природи права як антитези свавілля та його ролі в суспільстві.

ПК2. Знання та розуміння ретроспективи формування доктрини та практики верховенства права.

ПК3. Знання та розуміння сучасного дискурсу верховенства права.

ПК4. Знання та розуміння термінології в рамках доктрини верховенства права та особливостей її перекладу державною мовою.

ПК5. Повага до гідності людини як фундаментальної правової цінності та розуміння її взаємозв'язку з правами людини, верховенством права та демократією.

ПК6. Знання та розуміння змісту вимог верховенства права.

ПК7. Знання та розуміння особливостей нормативного закріплення вимог верховенства права у міжнародному праві, праві Європейського Союзу та національному праві.

ПК8. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права у міжнародному праві.

ПК9. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права у європейському праві, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

ПК10. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права національними судами.

ПК11. Знання та розуміння особливостей застосування вимог верховенства права за надзвичайних ситуацій.

ПК12. Здатність виявляти проблеми у правовому регулюванні та пропонувати способи їх вирішення з урахуванням вимог верховенства права.

ПК13. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції з урахуванням вимог верховенства права.

ПК14. Здатність до критичного і системного аналізу правових явищ в світлі доктрини верховенства права.

ПК15. Здатність до консультування з правових питань з урахуванням вимог верховенства права.

ПК16. Здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування з урахуванням вимог верховенства права.

ПК17. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Експлікація загальних і фахових компетентностей визначається в карті предметних компетентностей (Додаток 1).

1.4. Перелік програмних результатів навчання здобувача вищої освіти

У результаті освоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен демонструвати такі програмні результати навчання:

ПРН1. Пояснювати ідею верховенства права як антитези свавілля.

ПРН2. Виявляти знання та розуміння історії формування доктрини верховенства права.

ПРН3. Виявляти знання та розуміння основних сучасних дискусій в рамках доктрини верховенства права, оцінювати недоліки та переваги відповідних аргументів.

ПРН4. Правильно вживати термінологію в рамках доктрини верховенства права з урахуванням особливостей перекладу термінів державною мовою.

ПРН5. Демонструвати знання та розуміння основних вимог верховенства права до правової системи.

ПРН6. Пояснювати характер певних подій та процесів в контексті доктрини верховенства права.

ПРН7. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги законності.

ПРН8. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги правової визначеності.

ПРН9. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги запобігання зловживанню повноваженнями.

ПРН10. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги рівності перед законом і недискримінації.

ПРН11. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги доступу до правосуддя.

ПРН12. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги захисту прав людини.

ПРН13. Проводити збір та інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел щодо змісту, нормативного закріплення та практики застосування вимог верховенства права.

ПРН14. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу судової практики з позицій вимог верховенства права.

ПРН15. Доносити до респондента матеріал з проблематики верховенства права доступно і зрозуміло.

ПРН16. Застосовувати набуті знання про доктрину і практику верховенства права у різних правових ситуаціях.

ПРН17. Готувати проекти необхідних актів застосування права з урахуванням вимог верховенства права.

ПРН18. Демонструвати необхідні знання та розуміння особливостей верховенства права за надзвичайних ситуацій.

ПРН19. Демонструвати необхідні знання та розуміння стану, проблем та перспектив верховенства права в Україні.

ПРН20. Здійснювати аналіз суспільних процесів в контексті доктрини верховенства права та демонструвати власне бачення шляхів вирішення ключових проблем у цій сфері.

ПРН21. Виявляти проблеми у правовому регулюванні та пропонувати способи їх вирішення з використанням наявних знань відповідно до вимог верховенства права.

ПРН22. Складати та узгоджувати план власного дослідження, присвяченого актуальним проблемам верховенства права, і самостійно збирати матеріали для нього.

ПРН23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях з урахуванням вимог верховенства права.

Експлікація результатів освоєння навчальної дисципліни і програмних результатів навчання за спеціальністю і спеціалізацією освітньо-професійної програми визначається в карті результатів навчання, сформульованих у термінах компетентностей (Додаток 2).

1.5. Модуляризація компетентнісно-орієнтованої програми навчальної дисципліни

Експлікація модуляризації компетентнісно-орієнтованої програми навчальної дисципліни визначається у матриці зв'язків між модулями навчальної дисципліни, результатами навчання та предметними компетентностями (Додаток 3).

2. Опис навчальної дисципліни

Курс	Рівень освіти, галузь знань, спеціальність	Дидактична структура навчальної дисципліни
Кількість кредитів ЕКТС: 3 Кількість модулів: 3 Загальна кількість годин: 90 Тижневих годин: 6	Рівень освіти – перший (бакалаврський) Галузь знань – 08 «Право» Спеціальність – 081 «Право»	Варіативна Модуль 1 Лекції: 6 Семінарські заняття: 4 Самостійна робота: 10 Модуль 2 Лекції: 12 Семінарські заняття: 12 Самостійна робота: 26 Модуль 3 Лекції: 6 Семінарські заняття: 2 Круглий стіл: 2 Самостійна робота: 10 Види контролю: поточний контроль; підсумковий контроль знань (іспит)

3. Зміст програми навчальної дисципліни

Модуль 1. Ідея верховенства права: історія та сучасність

Тема 1. Вступ до курсу. Ідея верховенства права

Мета навчального курсу, його теоретична та прикладна значущість для сучасного юриста. Місце навчального курсу в системі юридичних навчальних дисциплін. Зміст та структура навчального курсу.

Ідея верховенства права як антитези свавілля. Доктрина верховенства права як результат боротьби західної цивілізації за свободу людини від державного свавілля. Верховенство права і поняття права. Верховенство права в сучасному світі.

Тема 2. Генеза та розвиток ідеї верховенства права

Витоки ідеї верховенства права: античність і середньовіччя. Платон і Арістотель про верховенство права: «верховенство законів, а не людей». Опозиція волі та розуму: «під Богом і законом».

Боротьба проти абсолютизму у XVII-XVIII ст.ст. Аргументи судді Едварда Коука щодо незалежності судової влади та її опозиційності спробам посилити королівську прерогативу. Джеймс Гаррінгтон про верховенство права. Іммануїл Кант та ідея підпорядкування держави праву. Німецька доктрина правової держави. Співвідношення концепцій верховенства права і правової держави.

Оформлення сучасної концепції верховенства права. Альберт Венн Дайсі про принципи, що складають верховенство права. Розвиток доктрини верховенства права у XX ст. Фрідріх Август фон Гаєк про ознаки закону, що гарантує свободу індивіда. Концепція «внутрішньої моральності права» Лона Л. Фуллера: вимоги до законотворчості. «Проблема донощика» у світлі верховенства права. Трансформація концепції верховенства права в контексті історії XX ст. Критика ідеї верховенства права: джерела та форми.

Тема 3. Сучасні концепції верховенства права

Різноманітність сучасних концепцій верховенства права: спільне й відмінне. Консенсус щодо легітимних цілей принципу верховенства права. Верховенство права у широкому та вузькому розумінні. Верховенство права (*rule of law*) і верховенство через право (*rule by law*). Формальні і змістові концепції: сутність, переваги і недоліки. Складові верховенства права за Робертом С. Саммерсом: переваги формальної теорії. Концепція Томаса Бінгема: вісім правил верховенства права. Рональд Дворкін про сучасні дискусії в рамках концепції верховенства права. Сучасна англо-американська правова думка про верховенство права (Джеремі Волдрон, Пол Гаудер, Джозеф Раз, Браян Таманага та ін.).

Доктрина верховенства права у міжнародних документах. *Доповідь про верховенство права* Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської Комісії). *Контрольний перелік питань для оцінки дотримання верховенства права (The Rule of Law Checklist)*, мета його видання та зміст. Основні вимоги верховенства права у документах Венеційської комісії: законність, правова визначеність, запобігання зловживанню повноваженнями, рівність перед законом і недискримінація, доступ до правосуддя, захист прав людини.

Модуль 2. Верховенство права як комплексний принцип

Тема 4. Законність як вимога верховенства права

Сутність принципу законності. Складові принципу законності. Ієрархічна вищість приписів актів права. Дотримання приписів актів права. Зв'язок між правом міжнародним і правом національним. Нормотворчі повноваження виконавчої влади. Законодавчі процедури. Винятки за надзвичайних станів. Обов'язок виконати приписи актів права. Співвідношення законності з іншими вимогами верховенства права. Співвідношення законності та справедливості. «Формула Радбруха». Розкриття принципу законності в документах Венеційської комісії. Застосування принципу законності українськими судами та Європейським судом з прав людини.

Тема 5. Правова визначеність як вимога верховенства права

Сутність принципу правової визначеності. Складові принципу правової визначеності. Доступність законодавства. Доступність судових рішень. Передбачуваність актів права. Сталість і послідовність приписів права. Легітимні очікування. Унеможливлення зворотної дії. Принципи *nullum crimen sine lege* та *nullum poena sine lege*. Принцип *res judicata* як елемент правової визначеності. Співвідношення правової визначеності з іншими вимогами верховенства права. Розкриття принципу правової визначеності в документах Венеційської комісії. Застосування принципу правової визначеності українськими судами та Європейським судом з прав людини.

Тема 6. Запобігання зловживанню повноваженнями як вимога верховенства права

Заборона державного свавілля. Обмеження дискреційних повноважень органів державної влади. Поняття дискреційних повноважень. Критерії розмежування дискреції та свавілля. Механізми запобігання зловживанню дискреційними повноваженнями. Судовий нагляд за здійсненням дискреційних повноважень. Обґрунтованість владних рішень. Обов'язок обґрунтування рішень органами публічної влади. Судовий розсуд. Розкриття вимоги заборони державного свавілля в документах Венеційської комісії. Застосування вимоги запобігання зловживанню повноваженнями українськими судами та Європейським судом з прав людини.

Тема 7. Рівність перед законом і недискримінація як вимога верховенства права

Рівність як правова цінність і принцип. Ідея рівної гідності та рівної поваги до кожного. Рівність формальна і фактична. Рівність за приписами права та рівність перед законом. Поняття та ознаки дискримінації. Типи дискримінації та аргументи на її захист. Антидискримінаційне законодавство. Спеціальні заходи (позитивна дискримінація). Розкриття вимоги рівності перед законом та недискримінації в документах Венеційської комісії. Застосування вимоги

рівності перед законом та недискримінації українськими судами та Європейським судом з прав людини.

Тема 8. Доступ до правосуддя як вимога верховенства права

Верховенство права і правосуддя. Судова влада. Роль суду у забезпеченні верховенства права та його вимог. Доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами. Критерії суддівської незалежності та безсторонності. «Федераліст» про систему забезпечення незалежності судів. *Основні принципи незалежності судових органів. Бангалорські принципи поведінки суддів.* Елементи незалежності суддів у практиці Європейського суду з прав людини. Ефективний доступ до правосуддя. Судовий контроль за законністю та конституційністю актів державної влади. Незалежна адвокатура як умова доступу до правосуддя. Проблема виконання судових рішень в Україні: практика Європейського суду з прав людини. Розкриття вимоги доступу до правосуддя в документах Венеційської комісії. Застосування вимоги доступу до правосуддя українськими судами та Європейським судом з прав людини.

Тема 9. Дотримання прав людини як вимога верховенства права

Людська гідність як фундамент прав людини та правова цінність. Гідність як судовий аргумент (справа «Громадський комітет проти тортур проти Держави Ізраїль» (аргументація Аарона Барака), справа про конституційність Федерального закону Німеччини «Про авіаційну безпеку»). Захист прав людини як невід’ємна складова верховенства права. Концепція позитивних та негативних обов’язків держави у сфері прав людини: зобов’язання поважати, захищати та забезпечувати. Права людини, демократія та верховенство права. Розкриття вимоги дотримання права людини в документах Венеційської комісії. Вимога дотримання прав людини у практиці українських та іноземних судів, Європейського суду з прав людини.

Модуль 3. Актуальні проблеми верховенства права

Тема 10. Верховенство права в умовах надзвичайних ситуацій

Поняття надзвичайного стану в західній інтелектуальній традиції (Карл Шмітт, Джорджо Агамбен). Проблема співвідношення надзвичайного стану та верховенства права: основні підходи (пріоритет надзвичайного стану, слабка версія пріоритету верховенства права, сильна версія пріоритету верховенства права). Проблема співвідношення норми і винятку. *State of exception* та *state of emergency*.

Верховенство права в умовах військових конфліктів. Тероризм і верховенство права. Правосуддя перехідного періоду і верховенство права. Верховенство права в умовах пандемії: іноземний досвід та українська специфіка. Документ Венеційської комісії *Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану – міркування*.

Тема 11. Верховенство права в Україні: стан, проблеми та перспективи

Основні критерії вимірювання верховенства права. Верховенство права в Україні: нормативне закріплення та реальність. Застосування верховенства права та його вимог у вітчизняній законодавчій та правозастосовній практиці. Верховенство права як умова інтеграції України в європейський простір. Судова реформа в Україні: історія та сучасний стан. Чинники, що стримують Україну на шляху до верховенства права, та засоби їх подолання.

4. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни

4.1. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять

Форми організації освітнього процесу: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи.

Види навчальних занять:

- лекції;
- практичні заняття;
- індивідуальні консультації;
- круглі столи.

4.2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти

Самостійна робота студентів включає різноманітні види індивідуальної й колективної навчальної діяльності, яка здійснюється під час аудиторних та позааудиторних занять з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі.

Форми самостійної роботи студентів:

- виконання домашніх завдань (визначаються завданнями для семінарських занять), підготовка до семінарських занять;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової літератури;
- підготовка есе з проблемних питань;
- участь у роботі студентського наукового гуртка чи проблемної групи;
- підготовка тез доповідей та участь у наукових конференціях;
- розробка кейсів;
- підготовка тематичних презентацій.

4.3. Освітні технології та методи навчання

Освітні технології: ігрові технології, інтерактивні технології, технологія проблемного навчання, технологія інтенсифікації навчання на основі опорних схем і знакових моделей, аудіо-візуальні технології, технологія рівневої диференціації навчання на основі обов'язкових результатів, технологія колективного способу навчання, технологія групової діяльності, технологія групових творчих вправ, інтегральна технологія навчання, технологія

сугестивного навчання, технологія розвитку критичного мислення, технологія навчання як дослідження, технологія формування творчої особистості.

Методи навчання: проблемно-пошукові методи, метод проектного навчання, ділові ігри, методи колективної розумової діяльності, метод застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні, метод дискусії.

4.4. Форми педагогічного контролю та система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни

4.4.1. Поточний контроль (ПК) знань студентів

Об'єктом оцінювання знань студентів при ПК є певна частина програмного матеріалу, опанування якої перевіряється під час ПК.

Завданням ПК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу, здатності осмислити зміст відповідних тем чи розділів навчальної програми, умінь застосовувати отримані знання при вирішенні практичних завдань та презентувати засвоєний матеріал.

При оцінюванні знань, умінь і навичок беруться до уваги:

- 1) робота на семінарських заняттях (загальна активність, усні відповіді, виконання практичних завдань з тематики семінарських занять та ін.);
- 2) самостійна робота (написання есе, підготовка доповіді та ін.);
- 3) підсумкова контрольна робота.

Остаточне оцінювання знань студентів здійснюється на останньому семінарському занятті. Викладач окремо оцінює загальну роботу на семінарських заняттях і самостійну роботу, підсумовує отримані бали.

Робота на семінарських заняттях оцінюється від 0 до 30 балів за шкалою, яка відповідає рівню знань за системою ECTS (див. табл. 1 «Шкала відповідності»).

Табл. 1 «Шкала відповідності»

Підсумковий бал за роботу	Еквівалент за шкалою ECTS	Визначення
30	A	ВІДМІННО – відмінне виконання з незначними неточностями
27	B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з деякими помилками або неточностями
24	C	ДОБРЕ – взагалі правильна робота з певною кількістю значних помилок
21	D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків

18	E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії
12	FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти
0	F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідно знову виконати роботу

Самостійна робота, що підлягає оцінюванню, виконується у двох основних формах: формі есе та формі підготовки доповіді на основі самостійно опрацьованої проблемної теми в рамках курсу. Орієнтовний перелік тем есе, порядок і час їх написання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів. Теми есе та доповідей підлягають узгодженню з викладачем.

Есе та доповідь оцінюються окремо від 0 до 5 балів. Максимально можлива кількість балів за самостійну роботу становить 10 балів.

Загальний бал за ПК визначається в діапазоні від 0 до 40 балів.

4.4.2. Підсумковий контроль знань студентів

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів здійснюється на основі результатів поточного ПК та підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. ПКЗ з навчальної дисципліни «Верховенство права» проводиться у формі іспиту. Перелік питань на іспит визначається кафедрою і доводиться до відома студентів.

Результати ПКЗ оцінюються в діапазоні від 0 до 60 балів.

Критерії та параметри оцінювання, а також правила переведення оцінки за 100-бальною шкалою в оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS визначаються Положенням про моніторинг знань студентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, затвердженого наказом ректора університету від 26.06.2015 р. № 127.

4.4.3. Критерії та рівні оцінювання результатів навчання

Критеріями оцінювання рівня знань, умінь і навичок студентів при ПК є:

- а) правильність, повнота, глибина, системність і ґрунтовність відповіді на питання, виконання індивідуального завдання;
- б) уміння обґрунтувати свою позицію, повнота і переконливість наведених аргументів;
- в) уміння використовувати теоретичні знання при правничому аналізі;
- г) використання основної та додаткової літератури;
- ґ) посилання на норми національного та міжнародного права, а також на судову і правозастосовну практику.

4.5. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни

Документи міжнародних організацій

1. Доповідь про правовладдя. Ухвалено Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її пленарному засіданні (CDL-AD(2011)003rev, Венеція, 25-26 березня 2011 року). *Право України*. 2019. № 11. С. 14-38.
2. Мірило правовладдя. Ухвалено Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її пленарному засіданні (CDL-AD(2016)007, Венеція, 11-12 березня 2016 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr).
3. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A new EU Framework to strengthen the Rule of Law (Brussels, 11.3.2014 COM(2014) 158 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0158&rid=9>.
4. Communication from the Commission. Further strengthening the Rule of Law within the Union (Brussels, 3.4.2019 COM(2019) 163 final). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0163>.
5. The United Nations Rule of Law Indicators, Implementation Guide and Project Tools (2011). URL: https://www.un.org/en/events/peacekeepersday/2011/publications/un_rule_of_law_indicators.pdf.

Література

1. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права ; пер. з англ. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 387 с.
2. Бінгем Т. Верховенство права. Лекція 2006 року. URL: <http://legalitas.com.ua/ua/ukr-t-bin-gem-verhovenstvo-prava/>.
3. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 2. Філософія права. Т. 3. Загальна теорія права. Харків : Право, 2017.
4. Вовк Д. О. Бойчук Д. С. Верховенство права і толерантність : навч. посіб. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2018. 170 с.
5. Гаудер П. Верховенство права в реальному світі. Харків : Право, 2018. 392 с.
6. Головатий С. Верховенство права : монографія : у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006. 1747 с.
7. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія / П. М. Рабінович та ін. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Львів : Сполом, 2016. 200 с.

8. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
9. Філософія права і загальна теорія права : науковий журнал. 2012 – 2020. URL: <http://phtl.nlu.edu.ua>.
10. Bingham T. The Rule of Law. Penguin Books, 2011. 224 p. URL: https://ia800102.us.archive.org/27/items/tom_bingham_the_rule_of_law/Tom%20Bingham-The%20Rule%20of%20Law-Penguin%20UK%20%282011%29.pdf .

Методичні матеріали

1. Стандартизований навчально-методичний комплекс. Кафедра теорії і філософії права.

Інтернет-ресурси

1. United Nations and the Rule of Law. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/>.
2. Council of Europe. Rule of Law. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/rule-of-law>.
3. World Justice Project Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>.
4. Bingham Centre for the Rule of Law. URL: <https://binghamcentre.biicl.org>.

Додаток 1

Карта предметних компетентностей з навчальної дисципліни

Шифр та назва компетентностей за спеціальністю і/або спеціалізацією	Шифр та назва компетентностей з навчальної дисципліни
ЗК – загальні компетентності	ПК – предметні компетентності з навчальної дисципліни
ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	ПК1. Знання та розуміння природи права як антитези свавілля та його ролі в суспільстві.
ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	ПК12. Здатність виявляти проблеми у правовому регулюванні та пропонувати способи їх вирішення з урахуванням вимог верховенства права. ПК13. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції з урахуванням вимог верховенства права. ПК14. Здатність до критичного і системного аналізу правових явищ в світлі доктрини верховенства права. ПК15. Здатність до консультування з правових питань з урахуванням вимог верховенства права. ПК16. Здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування з урахуванням вимог верховенства права. ПК17. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх

	правового характеру і значення.
ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.	<p>ПК1. Знання та розуміння природи права як антитези свавілля та його ролі в суспільстві.</p> <p>ПК2. Знання та розуміння ретроспективи формування доктрини та практики верховенства права.</p> <p>ПК3. Знання та розуміння сучасного дискурсу верховенства права.</p> <p>ПК6. Знання та розуміння змісту вимог верховенства права.</p> <p>ПК7. Знання та розуміння особливостей нормативного закріплення вимог верховенства права у міжнародному праві, праві Європейського Союзу та національному праві.</p> <p>ПК8. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права у міжнародному праві.</p> <p>ПК9. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права у європейському праві, зокрема практики Європейського суду з прав людини.</p> <p>ПК10. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права національними судами.</p> <p>ПК11. Знання та розуміння особливостей застосування вимог верховенства права за надзвичайних ситуацій.</p>
ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.	ПК4. Знання та розуміння термінології в рамках доктрини верховенства права та особливостей її перекладу державною мовою.
ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою.	ПК4. Знання та розуміння термінології в рамках доктрини верховенства права та особливостей її перекладу державною мовою.
ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.	ПК14. Здатність до критичного і системного аналізу правових явищ в світлі доктрини верховенства права.
ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань.	ПК5. Повага до гідності людини як фундаментальної правової цінності та розуміння її взаємозв'язку з правами людини, верховенством права та демократією.
ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки, усвідомлювати цінності	ПК5. Повага до гідності людини як фундаментальної правової цінності та

громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.	розуміння її взаємозв'язку з правами людини, верховенством права та демократією.
ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.	ПК5. Повага до гідності людини як фундаментальної правової цінності та розуміння її взаємозв'язку з правами людини, верховенством права та демократією.
ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технології.	ПК1. Знання та розуміння природи права як антитези свавілля та його ролі в суспільстві. ПК2. Знання та розуміння ретроспективи формування доктрини та практики верховенства права. ПК5. Повага до гідності людини як фундаментальної правової цінності та розуміння її взаємозв'язку з правами людини, верховенством права та демократією.
ЗК14. Цінування і повага різноманітності і мультикультурності.	ПК5. Повага до гідності людини як фундаментальної правової цінності та розуміння її взаємозв'язку з правами людини, верховенством права та демократією.
ЗК1.1. Здатність застосовувати знання в професійній діяльності у стандартних та нестандартних ситуаціях.	ПК11. Знання та розуміння особливостей застосування вимог верховенства права за надзвичайних ситуацій.
ЗК1.2. Уміння грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати.	ПК13. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції з урахуванням вимог верховенства права.
СК – спеціальні (фахові, предметні) компетентності за спеціальністю	
СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.	ПК1. Знання та розуміння природи права як антитези свавілля та його ролі в суспільстві.
СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.	ПК2. Знання та розуміння ретроспективи формування доктрини та практики верховенства права. ПК3. Знання та розуміння сучасного дискурсу верховенства права.
СК3. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.	ПК5. Повага до гідності людини як фундаментальної правової цінності та розуміння її взаємозв'язку з правами людини, верховенством права та демократією.

	демократією.
СК4. Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.	ПК7. Знання та розуміння особливостей нормативного закріплення вимог верховенства права у міжнародному праві, праві Європейського Союзу та національному праві.
СК5. Здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.	ПК8. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права у міжнародному праві.
СК6. Знання і розуміння основ права Європейського Союзу.	ПК9. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права у європейському праві, зокрема практики Європейського суду з прав людини.
СК7. Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів фундаментальних галузей права.	ПК10. Знання та розуміння особливостей практики застосування вимог верховенства права національними судами.
СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.	ПК12. Здатність виявляти проблеми у правовому регулюванні та пропонувати способи їх вирішення з урахуванням вимог верховенства права.
СК12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.	ПК13. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції з урахуванням вимог верховенства права.
СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.	ПК14. Здатність до критичного і системного аналізу правових явищ в світлі доктрини верховенства права.
СК14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики.	ПК15. Здатність до консультування з правових питань з урахуванням вимог верховенства права.
СК15. Здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування.	ПК16. Здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування з урахуванням вимог верховенства права.
СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.	ПК17. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.
СК1.2. Здатність виявляти проблеми у правовому регулюванні і пропонувати	ПК12. Здатність виявляти проблеми у правовому регулюванні та пропонувати

способи їх вирішення.	способи їх вирішення з урахуванням вимог верховенства права.
-----------------------	--

Додаток 2

**Карта програмних результатів навчання здобувача вищої освіти,
сформульованих у термінах компетентностей**

Шифр та назва ПРН за спеціальністю і / або спеціалізацією	Модуль НД	Шифр та назва ПРН з навчальної дисципліни
ПРН – програмні результати навчання		Програмні результати навчання з навчальної дисципліни
ПРН1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.	№1	ПРН3. Виявляти знання та розуміння основних сучасних дискусій в рамках доктрини верховенства права, оцінювати недоліки та переваги відповідних аргументів.
ПРН2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.	№3	ПРН20. Здійснювати аналіз суспільних процесів в контексті доктрини верховенства права та демонструвати власне бачення шляхів вирішення ключових проблем у цій сфері.
ПРН3. Проводити збір та інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.	№2	ПРН13. Проводити збір та інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел щодо змісту, нормативного закріплення та практики застосування вимог верховенства права.
ПРН4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.	№2	ПРН14. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу судової практики з позицій вимог верховенства права.
ПРН6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.	№1	ПРН3. Виявляти знання та розуміння основних сучасних дискусій в рамках доктрини верховенства права, оцінювати недоліки та переваги відповідних аргументів.
ПРН7. Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.	№3	ПРН22. Складати та узгоджувати план власного дослідження, присвяченого актуальним проблемам верховенства права, і самостійно збирати матеріали для нього.
ПРН10. Вільно спілкуватися державною та іноземними мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію.	№1	ПРН4. Правильно вживати термінологію в рамках доктрини верховенства права з урахуванням особливостей перекладу термінів державною мовою.

ПРН12. Донести до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.	№2	ПРН15. Донести до респондента матеріал з проблематики верховенства права доступно і зрозуміло.
ПРН13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.	№1	ПРН6. Пояснювати характер певних подій та процесів в контексті доктрини верховенства права.
ПРН18. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.	№1, 2	<p>ПРН1. Пояснювати ідею верховенства права як антитези свавілля.</p> <p>ПРН2. Виявляти знання та розуміння історії формування доктрини верховенства права.</p> <p>ПРН3. Виявляти знання та розуміння основних сучасних дискусій в рамках доктрини верховенства права, оцінювати недоліки та переваги відповідних аргументів.</p> <p>ПРН5. Демонструвати знання та розуміння основних вимог верховенства права до правової системи.</p> <p>ПРН7. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги законності.</p> <p>ПРН8. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги правової визначеності.</p> <p>ПРН9. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги запобігання зловживанню повноваженнями.</p> <p>ПРН10. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги рівності перед законом і недискримінації.</p> <p>ПРН11. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги доступу до правосуддя.</p> <p>ПРН12. Демонструвати знання та розуміння змісту, особливостей нормативного закріплення та практики застосування вимоги захисту прав людини.</p>
ПРН19. Демонструвати необхідні	№1, 3	ПРН5. Демонструвати знання та

знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.		розуміння основних вимог верховенства права до правової системи. ПРН18. Демонструвати необхідні знання та розуміння особливостей верховенства права за надзвичайних ситуацій. ПРН19. Демонструвати необхідні знання та розуміння стану, проблем та перспектив верховенства права в Україні.
ПРН20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ та процесів.	№1	ПРН1. Пояснювати ідею верховенства права як антитези свавілля.
ПРН21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.	№2	ПРН16. Застосовувати набуті знання про доктрину і практику верховенства права у різних правових ситуаціях.
ПРН22. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку, зробленого у різних правових ситуаціях.	№2	ПРН17. Готувати проекти необхідних актів застосування права з урахуванням вимог верховенства права.
ПРН23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.	№3	ПРН23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях з урахуванням вимог верховенства права.
ПРН1.1. Виявляти проблеми у правовому регулюванні і пропонувати способи їх вирішення з використанням наявних теоретичних і прикладних знань відповідно до принципів захисту прав людини і її основоположних свобод.	№3	ПРН21. Виявляти проблеми у правовому регулюванні та пропонувати способи їх вирішення з використанням наявних знань відповідно до вимог верховенства права.
ПРН1.5. Використовувати правничу термінологію у процесі професійної діяльності.	№1	ПРН4. Правильно вживати термінологію в рамках доктрини верховенства права з урахуванням особливостей перекладу термінів державною мовою.

Додаток 3

**Матриця зв'язків між модулями навчальної дисципліни,
програмними результатами навчання та предметними компетентностями
у програмі навчальної дисципліни**

Програмні результати навчання за навчальною дисципліною / модулями	Предметні компетентності																
	ПК 1	ПК 2	ПК 3	ПК 4	ПК 5	ПК 6	ПК 7	ПК 8	ПК 9	ПК 10	ПК 11	ПК 12	ПК 13	П К1 4	П К1 5	П К1 6	П К1 7
Верховенство права / Модуль 1 «Ідея верховенства права: історія та сучасність». ПРН1	X																
ПРН2		X															
ПРН3			X														
ПРН4				X													
ПРН5						X											
ПРН6					X												
Верховенство права / Модуль 2 «Верховенство права як комплексний принцип» ПРН7						X	X	X	X	X							
ПРН8						X	X	X	X	X							
ПРН9						X	X	X	X	X							
ПРН10						X	X	X	X	X							
ПРН11						X	X	X	X	X							
ПРН12						X	X	X	X	X							
ПРН13						X	X	X	X	X							
ПРН14													X				
ПРН15													X				
ПРН16													X				X
ПРН17																X	
Верховенство права / Модуль 3 «Актуальні проблеми верховенства права» ПРН18											X						
ПРН19														X			
ПРН20						X											
ПРН21												X					
ПРН22													X				
ПРН23															X		

